

Traagilisi meenutusi Palermo veresaunast

Naised hukati esimesena

Eesti Vabadussõja käigus võimutsesid punajõugud Rakveres ja Virumaal 16. detsembrist 1918 kuni 12. jaanuarini 1919. See ajavahemik kujunes kohalikele rahvale tõeliseks hirmuajaks. Peaaegu iga päev toimusid läbiotsimised ja arreteeriti inimesi, keda kahtlustati poolehoius Eesti Aju-tisele Valitsusele. Paari nädalaga oli Rakvere vangimaja arreteerituist tulvil. Magati põrandal, puupakk pea all, Rakvere Kolmainu koguduse kirik muudeti räpaseks müitingupaigaks, kus peeti usuvastaseid ja propagandakõnesid.

1918. aasta lõpupäevil levisid linnas kuulused, et arreteeritud hakatakse maha laskma. Nii sündiski. 30. detsembri varahommikul tulid vanglasse linna täitevkomitee esimees O. Palgi ja mitu punakomissari. Palgi ja vanglaülem Siiak hakkasid nimekirja järgi vahialuseid kambreist välja kutsuma. Vangla õuele toodi 16 meest. Neile öeldi, et nad lähevad lund rookima. Tegelikult viidi nad tugeva valve all linna lõunaosas asuvasse Palermo metsa valmiskaevatud ühishaua äärde ja lasti seal maha. Vaiksel hommikutunnil kostis hukatavate hädakisa kaugele linna. Tapetute hulgas olid Rakvere apostliku õigeusu preester Sergei Florinski ja sõjaväearst dr. Reikin.

1919. aasta kolmekuningapäeva, 6. jaanuari varavalges kutsuti jälle 16 vangi kambritest välja. Nende seas ka Rakvere Kolmainu koguduse õpetaja Valter Paucker, Loobu metsaülem Jakob Raja, aktsiisiametnik Hesse. Vangid teadsid, mis neid ootab. Teade eelmise aasta 30. detsembri hukkamisest oli juba vanglasse jõudnud. Püssimeeste vahel algas nendegi viimne teekond. Kui ühishaud Palermos paistma hakkas, alustas õpetaja Paucker koraali „Las' ma lähen, las' ma lä-

hen...“. Lauluga ühinesid teised surmaminejad ning nad laulsid seni, kuni kuulid ja täagid nende elu lõpetasid.

Eesti kodumaakaitsjad olid vahepeal peatanud punaarmee pealetungi ja vaenlase taganema sundinud. Ka Rakvere punased võimukandjad tegid 10. jaanuaril 1919 ettevalmistusi põgenemiseks. Sõjatribunal andis käsu kõik vanglas kinnipeetavad, 130 meest ja naist, hukata. Öhtuhämaruses hüütigi kambreist välja 56 arreteeritud. Algas surmaminejate kolmas rongkäik Palermo metsa. Oli juba pime, kui ühishaua juurde jõuti. Hukatavate seas oli seitse naist, kes käsutati esimestena haua äärde Kui nende pihta raksatas esimene kogupauk, jooksis osa mehi läbi valveaheliku metsa suunas. Viiel neist õnnestuski kuulirahe all põgene-da, kahte aga tabasid kuulid, nende surnukehad lohistati hiljem ühishauda. Hukatud naiste nimed olid Harriet von Zur Mühlen Tuldust, pr. von Rehekampf Rakverest, Liina Liimann Aasperest, Jeannete Wrangel Rakverest, pr. von Samson Rakverest, Marta Afanasjeva Kundast ja Marie Kirsch Rakverest.

Umbes kümnemeheliste gruppidega hukati meesvangid. Eelviimases grupis ootas oma lõppu Rakvere voorimees Aleksander Munström. Pärast laske varises ka tema teadvusetult hauda. Hauapõhja kogunenud külmas vees tuli ta aga mõne aja pärast teadvusele ja tundis, et ihuliikmed on terved, kuulid polnud teda tabanud. Mees ronis laipade vahelt hauast välja. Veristes, jäätunud riietes ning ennast siin-seal varjates kulus koju jõudmiseks terve päev. Öhtupimeduses koputas ta koduuksele. Surmast pääsenu haigestus kodus kopsupõletikku ja suri kolme nädala pärast.

Vanglasse jäänud 74

vangi pääses mahalaskmisest, sest koos punavõimudega põgenesid linnast nii vanglaülem kui ka vangivalvurid peale O. Timoleoni, kes koos kirjutaja Prinkiga avasid kõik kambriüksed ja lasid vangid vabadsusse. Eesti väeosad ja ametiisikud jõudsid Rakverre 12. jaanuaril 1919. Palermo massimõrva selgitamiseks

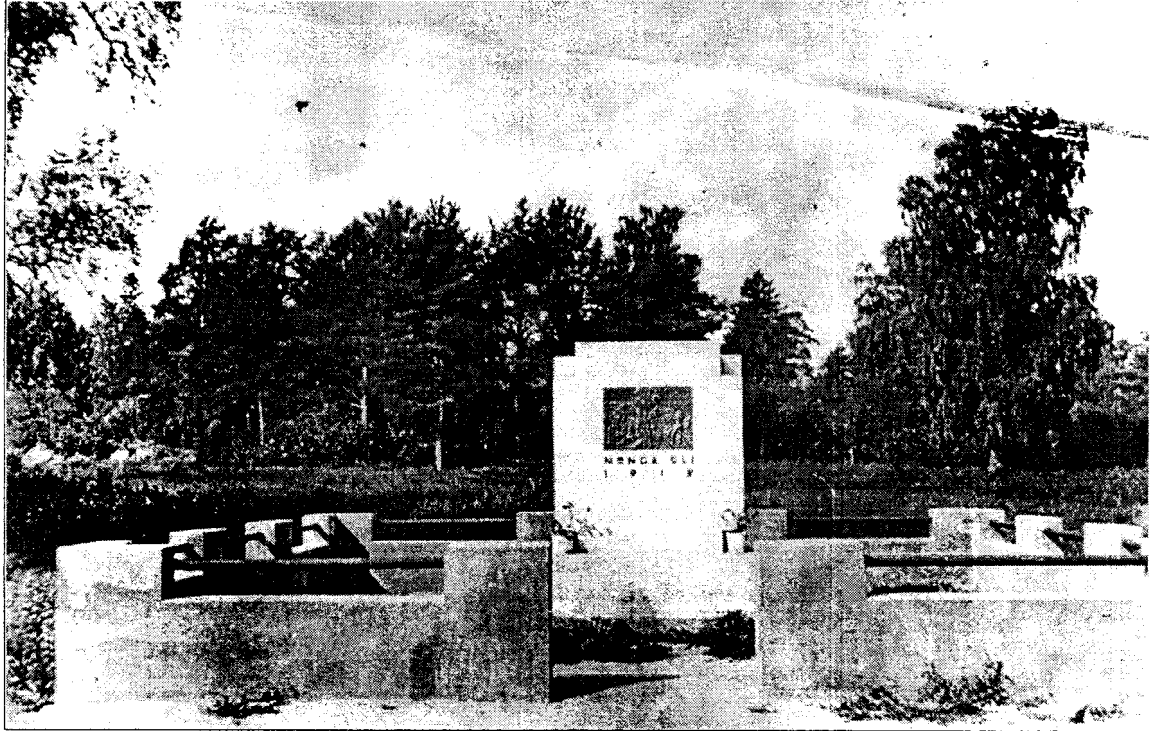
moodustati ametlik komisjon, kes laskis 17. ja 18. jaanuaril kolm ühishauda lahti kaevata. Nendes oli kokku 82 surnukeha. Enamik mõrvatuist identifitseeriti, nende surnukehad anti omastele üle. 12 tapetut jäi aga tundmatuks, nemad maeti linnakalmistule. Kommunistide 28-päevase võimuloleku kestel tapeti Rakvere

linnas ja Virumaal 150 süütut inimest. Palermo metsa kujunes kohaks, kus punavõimud esimesena Eestis teostasid poliitilise massimõrva.

Kõige suurema ühishaua kohale püstitasid Virumaa asutused ja organisatsioonid mälestusmärgi, mis avati ja õnnistati 10. jaanuaril 1935. Sinna käisid linna koolid ja organisatsioonid iga aasta 10. jaanuaril pärgi ja lilli viimas, samba jalamil toimusid rahvuslikud leinaaktused. 1940. aastal langes Palermo monument punavandaalide hävituskiire ohvriks — ühel pimedal septembriööl lasti see õhku.

Pärast Eesti taasiseseisvumist algatas mälestusmärgi taasavamise Lääne-Virumaa endiste poliitvangide ühing. Algatust toetas Rakvere linnavalitsus, kes tegi kõik ehitustööd ja kattis ehituskulud. Mälestussammas taasavati võidupühal, 23. juunil 1995.

Peep Kärp

Aastavahetusel 1918-1919 hukati Rakvere külje all Palermo metsas 82 kohalikku elanikku. Nende mälestuseks püstitatud mälestusmärk õhiti septembris 1940.

Mõrvaohvrid teisest ühishauast.